

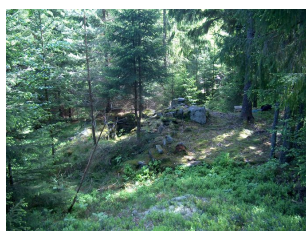
Gårdsnavn: Bøe lille **Gnr/bnr:** gnr. 3029, bnr. 2.

Koordinat: Ø: 627393, N: 6583864, 22 EU89-UTM Sone 32

Synbarhet: Fullt ut synlig/gjenfinnbar i terrenget



Erling Skivdal 28.05.2009



Kulturminneregistrering

KMtype: Husmannsplass, Annet kulturminne,

Tilstand: Spor/rester finnes

Verneverdi: Ikke evaluert verneverdi

Vern: ,

Beskrivelse:

Beskrivelse: Godt synlig ringmur som på det høyeste er omkring 1,10 meter høy. Markant grue mot vestvegg i våningshuset. Våningshuset måler 6,50 x 6 meter. Eventuell kjeller eller febod i tilliggende bygg, som måler 6,50 x 3,10 meter.

Rester etter jordkjeller påvist 26,5 meter i sørlig retning for bebyggelsen på plassen. Jordkjelleren har innvendig mål 3 x 3 meter, og er 1,5 meter høy.

I området ved jordkjelleren er det en godt synlig stengard i flere meters lengde, som går ca. 50-55 meter fra boligenheten. Mulig kve? Stenene kan være ryddet fra jorde, kombinert med ønske om å stenge buskpen

Lok. nr. 1053293 Sørli forts:

ute fra innmarka.

GPS'en er lagt i grua på våningshuset ved koordinatfesting.

Området ved husmannsplassen ble plantet til med granskog omkring 1900. Det har de senere årene vært skogshogst ved plassen, slik at arealet mellom husmannsplassen og kverna (se ID 1053292) nå er åpent lende.

I forbindelse med en kulturhistorisk registrering i området høsten 2006, foretatt av Tor-Kristian Storvik og Harald Klokkervold heter det om Sørli:

”Husmannsplassen består av to veldig godt bevarte tørrmurte tufter, hvor den ene er med kjeller. Det er også flere steingjerdekonstruksjoner til denne gården og i bekkefaret sør av husmannsplassen har det også stått ei bekkemølle.” Registreringen ble foretatt grunnet utbyggingsplanene ved Rudskogen Motorsenter.

Fant nøkkelen til husmannsstua

Varteig Historielags årstidsskrift Inga skriver i sin utgave for 2007 om husmannsplassen Sørli og den spesielle opplevelsen Emma Grøtvedt hadde på plassen. Emma og ektemannen Eugen Grøtvedt kjøpte Lille Bøe (gnr. 3029. bnr. 1) i 1958.

På en av sine mange skogsturer kom Emma Grøtvedt en dag inn på det som i sin tid var tunet på husmannsplassen Sørli. Kanskje begynte tankene å vandre tilbake i tid, til dem som hadde slått seg ned her, ryddet jord og i sitt ansikts sved jobbet for føden. Om kamp for å overleve i vanskelige tider, men forhåpentlig også om gode dager med glad barnelatter, ku på båsen og mat nok i skapet.

Emma begynte å se nærmere på stenmurene, og instinktivt lettet hun på en middels stor stenhelle som lå inn mot undermuren til bolighuset. Og der – under hella – lå nøkkelen til husmannsstua!

Bebyggelsen hadde forsvunnet mange tiår før hun kom til Bøe, og skogen sto tett rundt husmannsplassen. Og der, trygt plassert på sin faste plass under trappestenen, fant hun altså husnøkkelen.

Emma forteller at hun umiddelbart så for seg hvordan den siste husmannen på plassen hadde låst døra, og – kanskje etter avtale med husbonden framme på Bøe – hadde lagt nøkkelen på forsvarlig gjemmested. Formodentlig i påvente av neste familie som skulle flytte inn på Sørli.

Men det ble aldri noen neste familie. Industrietableringen nedover langs Glomma – først konsentrert om sagbruk og teglverk – ga med årene jobb for folk som tidligere hadde måttet slite som husmenn på bygdene. Dermed ble husmannsvesenet bygd ned og forsvant til slutt helt. Derfor ble det ikke flere som hadde behov for å livnære seg på husmannsplassen i Sørli, og jorda gikk tilbake til gården og plassen grodde med årene igjen med skog.

Husmannskontrakt på Sørli

Fra 1865 foreligger det en kontrakt som er inngått mellom husmann Even Syversen og bonden på gården, Ole Pedersen. Avtalen er signert på Lillebø 18. april 1865 og lyder:

Jeg underdskrevne eier av gården Lillebø søndre leier Even Syversen til bruk og beboelse en plass kaldet Søli på følgende vilkår.

1. Først, skal han svare i årlig avgift av bemeldte plass 5 – siger fem spesiedaler årlig.
2. Andet: skal han arbeide hos mig når det forlanges efter de betingelser: For et mål bygg, seksten skjelling, for et mål havre tolv skilling, for en slåttedag, tolv skilling, for en sommerdag, tolv skjelling, og for en vinterdag åtte skilling.
3. Tre, og når han forlanges til arbeide, skal han have det samme som ovenstående dagspriser.
4. Fjerde, Skal han nyde i min skog til vinter som sommerbrende ????? som stubber og kvist.
5. Femte: Skal han selv holde gjerdet om pladsen imot at nyte de nødvendige materialer dertil, etter anvisning.
6. Sjette: Skal han nyte i gårdens utmark havn til de kreaturer han føder på benevnte plass.
7. Syvende: Skal det ikke være hinder for nogen av partene når det forlanges at fraflytte ovennevnte plass Sørli (Søli).
8. Åttende: Dette forbinder jeg mig til at oppfylle i alle punkter under tvende vidners nerver.

Lok. nr. 1053293 Sørli forts:

Bosetting på plassen

Sørli er ikke omtalt under Olav Spydevolds gårdshistorie i Varteig-boka fra 1956. Det er derfor usikkert når første bosettingen fant sted, men trolig ble plassen ryddet tidlig på 1700-tallet. Husmannsplassen ble trolig lagt øde en gang mellom 1865 og 1875.

Even Syversen, som undertegnet husmannskontrakten fra 1865, var siste husmannen i Sørli. Even var skredder og født omkring 1815. Kona het Kari Ingebretsdatter, og de hadde i 1865 tre barn boende på plassen – alle født i Varteig: Anton (16), Johan (14) og Marthine (12). Husmannsfamilien hadde en ku og en sau. Kona Kari er da 40 år – altså født rundt 1825.

Even kan ha vært en sønn av Syver Andersen (1784-1864), som ifølge Varteig-boka er den siste man kjenner til som husmann på naboplassen Mastekollen (ID 1053296).

I 1865 hadde for øvrig Even Syversen også en ”Logerende Dagarbeider” i husmannsstua i Sørli, nemlig Ole Andersen. Ole var født i Rakkestad, og er i kirkeboka for 1863 oppført som beboer på Sørli (Bøeplads). Dette året fikk nemlig Ola og kona Olida Olsdatter Sørli (Bøeplads) en sønn. Neste år dør imidlertid både Løde (Olida) og lille Gotthard, og Ole blir alene. Derfor er det naturlig at Ole kan ha blitt losjerende på Sørli, som leietaker hos Even og hans familie. Ole var far til Anders Olsen ”Tittut’n” (se ID 1053358).

Peder og Elliken

Vi har imidlertid kunnskap om oppsittere i Sørli lenge før den tid. Peder Sørli giftet seg i sin tid med Elliken Børresdatter, født rundt 1760.

Ved folketellingen i 1875 nevnes Ole Mathisen Bøplass (1845-). Han var for øvrig snekker, på linje med blant andre Ole Andersen Rogndalen (1828-) og Iver Gundersen Bø Dueholen (1831-). Ole Olsen Bøplass (1805-) er i 1875 oppført blant treskomakerne i bygda.

Av andre husmannsfolk i Sørli nevner vi Inger Pedersdatter og Erik Johannessen rundt 1850 og Anne Arnesdatter og Kristen Thorstensen mot slutten av det samme tiåret.

Historier og sagn

Ståtekonge

Ståtekongen i Sørli

Husmannen i Sørli hadde for øvrig i sin tid en tilleggsoppgave i lokalsamfunnet, idet han også var det som på bygdemålet ble benevnt som ståtekonge.

Kjært barn har som bekjent mange navn, og funksjonen til husmannen på Bøe er i historien benevnt både som stodderfogd, stoddekonge, stoterkonge, staatarkong, fantefogd, fattigfogd, fattigvekter og bygdevokter.

Oppgaven var imidlertid klarere enn benevnelsen. Her dreide det seg om ”tjenestemenn” som ble plukket ut i hvert sogn for å holde fremmede tiggere, omstreifere og andre løse eksistenser vekk fra bygda. Husmannen i Sørli skulle altså sørge for at ikke løse eksistenser kom rekende fra Rakkestad og inn i Varteig. Den dag i dag er stien forbi husmannsplassen i Sørli og videre mot Rognerud og inn i Rakkestad godt synlig og farbar.

”Ståtekongen” kunne også ha en assistent, og den ble i så fall benevnt som stodderknekt. Vi er ikke kjent med om husmannen i Sørli hadde noen slik assistent.

Ordnings med stottekonge er kjent helt tilbake til 1500-tallet. En tingsprotokoll fra Kungälv fra 1613 inneholder en rekke opplysninger om ansettelsesforhold, lønn og arbeidsoppgaver for byens stottekonge.

Påbudet om en stottekonge ble opphevet i 1803, men ordningen fortsatte likevel mange steder – ikke minst der rekende fant var til plage for bygdefolket. Institusjonen døde for øvrig ut rundt 1900.

Stottekongen tilhørte de såkalt urene, sammen med blant andre hesteskjærere, bødler og skjærslipere. Kjekke å ha, men mildt sagt folk med lavstatus i samfunnet.

Lok. nr. 1053293 Sørli forts:

Nils og Erik i Sørli

Olav Spydevold har i sitt originalmanuskript til bygdeboka for Varteig som kom i 1956 skrevet ganske utførlig om stottekonger og bygdevekte.

Han refererer til et møte i ”fattigvæsenformandskapet” for Tune og Varteig 16. mars 1843. Der ble det uttrykt bekymring fordi de allerede ansatte kvartermesterne ikke maktet ”at holde styr i disse veifarende fanter”. Derfor ble det tatt initiativ til å få ansatt flere vektere.

Da hadde det imidlertid allerede i lange tider vært ”ståtekonger” i Varteig. Olav Spydevold navngir to på ”Sølli” under Bøe – nemlig Nils Amundsen og Erik Amundsen. Nils ble gift første gang i 1802, og er da nevnt under Bøe.

Senhøstes 1817 blir for øvrig ”Niels Bygdevægter” morfar i Sørli. Datteren Kristine nedkommer med ei jente som 2. juledag blir båret til dåpen og får navnet Inger Marie.

2. desember 1820 blir Nils enkemann idet kona Mari Hansdatter dør, 75 år gammel. Mari og Nils bodde også da i Sørli under Bøe.

Erik var født i 1770 og skal også ha hatt tilhold i Sørli som vekter. 25. juli 1825 gifter han seg med Pernille Andersdatter. Pernille var født i 1781 og både hun og Erik hadde vært gift før. Erik dør imidlertid ikke så lenge etter at han og Pernille inngikk ekteskap.

Selvstendig herskerliv

Lønnen for vekteren ble i 1843 fastsatt til et par støvler og 17 spesidaler årlig, samt kost og kvarter ”hvor de paa sin omvandring i distriktet komme”. Lønnen var etter sigende tilsvarende den betaling en gårdskar fikk på den tiden.

”Fattigvæsenformandskapet” krevde ellers at ”kun friske og for funktionen passende subjekter bør antages, og saadanne som ikke staar under, men snarere over middels store personer, som en gaardmand kan betro sit gaardsbruk til”.

Olav Spydevold skriver i sitt bygdebokmanus at vekterne nok levde et ganske selvstendig herskerliv for sin tid. Spydevold bemerker at det kanskje ikke var uten grunn at de ble benevnt som stottekonger. ”Enslags konge var de jo ogsaa som de vandret om med ansvaret for hele bygdens ve og vel”, bemerker han.

Flere av ”ståtekongene” skal ha vært rene kjempene, og derfor kunne de ifølge Spydevold være fryktet av omvandrerne.

Vekterne var i eldre tid utstyrt med både sverd og en tykk, kort lærsvøpe.

Tilhørende enkeltminner (0):

Litteratur

Varteigboka av 1956 Ved Olav Spydevold